

Završna rasprava

Ivančević, Radovan; Maroević, Tonko

Source / Izvornik: **Zbornik I. kongresa hrvatskih povjesničara umjetnosti, 2004, 499 - 506**

Conference paper / Rad u zborniku

Publication status / Verzija rada: **Published version / Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:254:934640>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-25**

Repository / Repozitorij:

[PODEST - Institute of Art History Repository](#)

Završna rasprava

(izvadak problematiziranih tema i prijedloga)

Završna rasprava, u kojoj je sudjelovao velik broj (22) sudionika Kongresa, istaknula je ključna pitanja od zajedničkog interesa, koja u ovom trenutku posebno zaokupljaju hrvatske povjesničare umjetnosti, pri čemu se kao neosporno prioritarna tema nametnula *sudbina i očuvanje umjetničke baštine*.

Voditelj rasprave: *prof. dr. Radovan Ivančević*

Suvoditelji: *dr. Tonko Maroević, dr. Milan Pelc*

Viktor Ambruš

Poštovane kolegice i kolege, imao bih tri prijedloga za zaključke.

Prvi je izrada strategije povijesti umjetnosti u Hrvatskoj kao nacionalnoga programa naše struke u svim segmentima koje obnašaju povjesničari umjetnosti u Republici Hrvatskoj. Predlažem da nositelji budu: Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, Institut za povijest umjetnosti i Odsjek za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Smatram da su smjernice naznačene već u pojedinim izlaganjima na ovom Kongresu.

Kao drugo, predlažem pokretanje inicijative za osnivanje Društva konzervatora. Društvo, nažalost, ne radi već 15 godina, što je nanijelo velike gubitke ugledu struke te prouzročilo čak i neke financijske probleme i negativne efekte. Za nositelja predlažem Društvo povjesničara umjetnosti i konzervatorske odjele Uprave za zaštitu kulturne baštine.

Treći prijedlog odnosi se na uspostavljanje dosjea sudionika Domovinskog rata. Svi sudionici koji su bili u Domovinskom ratu trebali bi izvijestiti o svom sudjelovanju i ukazati na probleme s kojima su se susretali za vrijeme rata. Društvo povjesničara umjetnosti imalo bi na taj način evidentirane članove koji su za vrijeme rata dali određen doprinos našem krajnjem cilju. Smatram da je svrha u tome da mi, koji smo bili aktivni, dobijemo priznanje od kolega, tj. od struke, a ne od političara.

Radovan Ivančević

Moderator ove rasprave Radovan Ivančević rezimirao je u nekoliko točaka ono što bi trebalo ući u djelokrug rasprave i zaključaka:

Prvo je pitanje ugleda i afirmacije struke kao stalna tema o kojoj se neprekidno govori.

Drugo su kompetencije i dužnosti konzervatora, koje po stručnosti moraju nadilaziti funkciju administriranja. Postoji izrazita tendencija da se zadatak konzervatora, koji je humanistički, intelektualno znanstveni i operativni, svede na činovnički rang. (...) Jesu li konzervatori službenici vlasti ili su službenici struke, znanosti ili nacije?

U trećem zahtjevu valja razmotriti usko interakcijsko djelovanje znanosti i stručne konzervatorske prakse, jer »znanost i kulturno dobro samo u spoju i u zbiru svojih interakcija mogu dati izvjesno primjerene rezultate«.

Kao četvrto jest zahtjev za ponovnim osnivanjem Društva konzervatora Hrvatske. »Ponavljam da je to jedan opći zahtjev; dalje ga neću citirati, brojni su ljudi na tome inzistirali. To je upravo u vezi sa samodostojanstvom i autonomijom konzervatorske struke«.

Nada Grujić

Od medija pa do naše struke, sve prvenstveno zanima slikarstvo, pa kiparstvo, a tek onda arhitektura. Takvo je i stanje spomenika na terenu. Ako pak pogledamo arhitekturu samu, kad je riječ o ulaganjima za potrebe zaštite, na prvom mjestu su sakralni i fortifikacijski objekti, a tek na kraju profana arhitektura. I, što je najgore, unutar te kategorije stambena arhitektura je apsolutno na posljednjem mjestu zbog nekih svojih prirodnih ograničenja. Činjenica jest da tu arhitekturu nekontrolirano koriste stanari. (...) U načelu se vodi briga o izvanjskom izgledu objekata, a zanemaruje se činjenica da je ta ista arhitektura u enterijeru apsolutno degradirana. U ovakvoj podjeli interesa, zahtjeva i financiranja, kakva postoji u našoj praksi, neki naši predjeli u kojima je u određenim stoljećima vodeća upravo profana arhitektura, ostaju bez onoga fundusa o kojem bi trebalo više voditi računa, jer su upravo oni nosioci bitnih karakteristika jedne određene regije. Napori usmjereni na obnovu sakralnih objekata, recimo dubrovačkog područja, a zapuštanje profane arhitekture, izmijenili su sliku kulturnog pejzaža te iste regije unutar deset, petnaest godina. S jedne strane je propadanje profane arhitekture fantastično, dok su se s druge strane razmjerno velika sredstva neprimjereno trošila na drugu kategoriju spomenika. Tu nastupa bitna uloga konzervatora, jer oni su ti koji diktiraju pristup spomenicima u odnosu na njihovu zaštitu, obnovu i održavanje. Smatram da konzervatorska služba mora povesti više računa o kriterijima, mora bri-

nuti o tome da karakteristike jedne regije ostanu bitno sačuvane prostorno i urbanistički, ali se mora baviti u pojedinim objektima i spomenicima koji su karakteristični za tu regiju. (...) Također moramo imati u vidu činjenicu da možda služba kao legislativa u ovome trenutku nije dorasla situaciji koja će nastupiti kad jedan veliki broj objekata bude denacionaliziran. Već sad nedostaje mogućnosti kontrole i nametanja adekvatnih konzervatorskih uvjeta. Završila bih s onim što nam zaista svima mora biti najvažnije, a to je — sudbina spomenika. Niti vlasnik nije nadređen vrijednosti spomenika za ovu zemlju! Postoje instrumenti da se to riješi, bilo intervencijama, bilo zabranama, bilo suđenjima. No, nemojmo se zanositi da su privatni vlasnici jedini koje bi trebalo ponekad dovesti čak do razvlaštenja. Dubrovačkim ljetnikovcima vlasnik je sam grad Dubrovnik. Tomu ne treba komentar. (...) Koja je to sila, snaga ili autoritet iznad jedne županije ili regije, koja može poduzeti kategoriziranje spomenika na razini nacionalne vrijednosti koja će se nametnuti svim drugim interesima. Čak i lokalnim interesima jednoga grada i lokalnim interesima nekih turističkih ideja. Prema tome, da oni budu zaista, kao primjerice u Italiji, na brizi ali i obvezi same države. U tom su kontekstu, zna se, bili apostrofirani dubrovački ljetnikovci. To je uistinu bilo spomeničko blago o kojem se moglo razmišljati na sve moguće načine: u menadžmentu, u turizmu, u prenamjeni — riječ je, dakle, o jednom kompleksu spomenika koji nadilazi nacionalnu vrijednost, koji je zaista dio evropske baštine, priznao to UNESCO ili ne. UNESCO je zaista jedna sjena koja svijetli iz grada i zasjenjuje cijelo područje.

Igor Fisković

Nesumnjivo se može kazati da je na ovome Prvom kongresu povjesničara umjetnosti zahtjev za obnovom rada Društva konzervatora postavljen aklamacijom. No postavlja se pitanje, što i koga bi to društvo zapravo obuhvatilo? Je li to društvo za 280 specijalista, ili koliko već ima konzervatora danas u Hrvatskoj? U to društvo trebali bi se učlaniti svi koji su u ovoj dvorani, ali i mnogi izvan nje; onda bi ono možda efikasno djelovalo. Nitko ne negira veliku potrebu za »konzervatorima«, no ako briga za spomenike ostane samo na njima, ako na njima ostane i interpretacija i zaštita, onda nismo učinili mnogo. I to ne zbog podijeljenih kompetencija, jednih za interpretaciju, a drugih samo za zaštitu i obnovu, već naprosto stoga što to treba postati javna, zajednička briga. Konzervatora naprosto nema dovoljno. Ja vas u to uvjeravam. Kušao sam taj kruh nekoliko godina u nakadašnjem dubrovačkom regionalnom zavodu. Uvjeren sam da je situacija na terenu nemoguća. Ne plediram, naravno, za to, ali podsjećam da je svojedobno postojao sustav počasnih konzervatora, ustrojen iz redova lokalnog stanovništva, koji su bili dragocjeni jer su upozoravali s terena na hitne slučajeve. Doduše, bio je i manji pritisak na spomenike, manje se gradilo, populacija je bila sređenija, do šezdesetih, sedamdesetih godina starosjedilačka itd. Štošta se u međuvremenu promijenilo. Kroz to društvo trebalo bi osmisliti forme kojima će se ostvarivati tijesna suradnja i s istraživačima i s muzealcima. Dakle, Društvo da, ali ne Društvo službenika ministarstva, nego Društvo svih onih koji su za baštinu zaintere-

sirani. Zajednički bi se osmislila i stvorila jedna nacionalna, humanistička strategija i politika zaštite. Tada se ne bi dešavalo da sami konzervatori stvaraju kriterije po kojima su čitava područja, kao npr. stambena arhitektura itd., zanemarena, a da je srednji vijek sa sakralnom arhitekturom u prvome planu. I dok se ruši Bekadelijev ljetnikovac, kao što je upozorila kolegica Čorak, mi obnavljamo valjda po sedmi put predromaničke crkve. Zbog svih ravnoteža, zbog svega toga, Društvo konzervatora da, ali sa članstvom mnogo širim od specijalističke struke konzervatora, i s većim angažmanom.

Radovan Ivančević

Dodao bih da je to ispravan pristup. Po svojoj prirodi ta udruga trebala bi imati eksperte iz najrazličitijih struka. Na to se nadovezuje prijedlog kolegice Jasne Lay, prema kojemu bi povjesničari umjetnosti trebali uspostaviti redovitu vezu s urbanistima i prostornim planerima, jer je to pitanje zaštite prostora u cjelini. To je također jedan zahtjev za pluralističkim i multidisciplinarnim pristupom.

Jasna Lay

Profesor je rekao bitno. Nastojmo se kao povjesničari umjetnosti aktivno uključiti u razvijanje teorije i nove znanosti o prostoru, jer buduće usmjerenje razvoja urbanizma mora ići isključivo kao zaštita, kao humanistički i kulturni čin. A ujedno ćemo dobiti veće značenje u društvu, za čim jako čeznemo, i prestat ćemo biti, kako je rekla Željka, rukavac virtualnih.

Radovan Ivančević

Kolega Grbić postavio je suvislo pitanje: jesu li nam potrebni višegodišnji sastanci ili su nam potrebni kongresi? Naime, na godišnjim sastancima bi se ispitivala tekuća pitanja i interdisciplinarno bi se unutar naše struke raspravljali problemi, a zalažući se za kongrese, on smatra da bi trebalo riješiti pitanje u kojem ritmu bi se oni trebali održavati. Tri ili pet godina? Za te godišnje sastanke on zapravo predlaže neke od urgentnih tema. Jedno je pitanje stručne terminologije, drugo je pitanje autorskih i javnih prava, a treće je problem scientometrija i procjena financijskih potreba istraživačkih i konzervatorskih djelatnosti. Molio bih kolegu Grbića da nam samo u par riječi definira upravo to pitanje.

Maro Grbić

Pretpostavljam da vas najviše zanima ovo zadnje. To je ono gdje nisam uže u struci i čime se vrlo malo bavim — uglavnom investicijama, odnosno investicijskim planiranjem. Jedna od stvari koja je očita, a kod nas se malo spominje, jest scientimetrija, koja u hrvatskoj povijesti umjetnosti nije još prisutna. Riječ je o mjerenju efikasnosti znanstvenih istraživanja, odnosno razmjera uloga, unosa i doprinosa. Koliko nešto košta i koliko netko doprinosi. Među nama de facto ne treba puno raspravljati, nego treba više imati u vidu one ulazne parametre koje mi znamo: koliko državnih novaca trošimo na istraživanja, koliko smo radova objavili i kakav je odnos uloženi sredstava i konačnih rezultata.

Nadalje, moj je načelni prijedlog da se raspravi o potrebi ovakvih skupova. Jesu li oni skupovi tipa kongresne politi-

ke, pa nešto određuju i to se poslije provodi, ili su to stručni i izlagački skupovi, kao što su prirodnoznanstveni, gdje imate 200 izlagača koji 5 minuta govore o tome što je novo istraživano, ili su nekakve radne sekcije, radne grupe. Naravno, to može ići paralelno. Što se tiče udruge, tu bih poglavito pozdravio ono što je rekao prof. Fisković. Premda ima mnogo tzv. nevladinih udruga na koje se troši veliki novac, njihovo djelovanje u našoj sredini nije još tako razvijeno kao u naprednijim demokracijama u kojima su raznorazne građanske inicijative bitan korektiv kretanja u društvu. Stoga, naravno, ta udruga mora biti sastavljena ne samo od državnih službenika, onih koji su na budžetu, nego u svom članstvo mora okupljati i druge profile članova, kako bi mogli lakše i meritornije kontrolirati taj državni dio. To je stvar koju apsolutno treba uključiti u formiranje civilne udruge.

Radovan Ivančević

Ja bih sada samo pročitao inicijalni prijedlog kolegice Gordane Drljević, da se u vezi s održavanjem stručnog skupa u siječnju 2002. godine, povodom 120. godišnjice kontinuiranog graditeljskog školstva u Hrvatskoj održi skup »Razvoj graditeljskog školstva u Hrvatskoj«. Naime, na današnji dan prije 119 godina održana su prva predavanja u Obrtnoj školi u Zagrebu na građevnom odjelu. Kako su upravo članovi Društva umjetnosti (1882.) odigrali izuzetno značajnu ulogu u osnivanju Obrtne škole, predlažem da se i danas povjesničari umjetnosti aktivno uključe u obilježavanje ove obljetnice. To smatram izuzetno važnim zbog toga što postoji izvjesna tendencija da se graditeljstvo zapravo odvoji od arhitekture, da se kreativni dio odvoji od tehničkog i da upravo ovaj tehnički prevlada.

Josip Stošić

Ja moram reagirati na prvo predavanje koje je bilo na skupu. To je predavanje kolege Marasovića iz Splita, koji je između ostalog dao prikaz dubrovačke Katedrale, tj. njezinu rekonstrukciju od strane svog učenika, doktoranta Pekovića iz Dubrovnika, koja je potpuno promašena. Kao istraživač dubrovačke Katedrale moram reagirati i reći da ta rekonstrukcija stoji na krivim povijesnoumjetničkim i povijesnim premissama.

Radovan Ivančević

Zahvaljujem kolegi Stošiću što je uz ove organizacijsko-strukovne teme ubacio znanstvenu tematiku. Kad je već pitanje o nekim primjedbama ili refleksijama na predavanja, htio bih reći da sam u uvodnom predavanju spomenuo kako je problem priznavanja kontinuiteta uvijek dosad bio u tradiciji naše struke. Vi se možda nećete složiti s nekim, ali ne možete ignorirati da je postojao netko prije vas tko se bavio istom temom, a pritom ne dokazati svoju ili jasno pobiti njegovu tezu. Rekao sam da je naša struka posvećena dugom pamćenju i zbilja — ako mi ne budemo pamtili, ne znam tko će? Ja bih se također samo referirao recimo na jedan primjer. Kolega Jakšić je, naravno, u zanosu svoga izlaganja, rekao da je u onom katalogu »rimske izložbe« prvi puta niz hrvatskih stručnjaka na stranim jezicima govorilo o hrvatskoj umjetnosti. Htio bih samo pokazati knjižicu koju je pri tom

zaboravio. Naime, ova knjiga *Rano doba hrvatske kulture*, sastavljena od tekstova tridesetak vrhunskih hrvatskih eksperata, objavljena je na hrvatskom, engleskom i francuskom. Ja mislim da svatko može o njoj imati svoje mišljenje, ali red je sjetiti se da knjiga postoji!

Lidija Vranić

Ja bih se pozabavila malo prizemnijom temom: utjecajem povjesničara umjetnosti u široj javnosti i u društvu. Riječ je o zapostavljenom položaju nastave povijesti umjetnosti; zapravo je riječ o tome kako prosječan čovjek ne zna što je povijest umjetnosti. Odgovorno to govorim jer predajem u srednjoj školi i znam da, kad dobijem treći razred hotelijersko-turističke škole, učenike moram uvjeravati zašto sam pred njima. Još nešto u vezi s manipulacijom, zapravo menadžmentom kulturne baštine u turističkoj ponudi. Još i danas u nas pišu turističke vodiče priučeni povjesničari umjetnosti, u najboljem slučaju povjesničari, a isto tako se turistički vodiči regrutiraju iz redova ljudi koji nemaju pojma što je to povijest umjetnosti. Bismo li mi, kao odgovoran skup stručnjaka, mogli tu nešto poraditi? Našu kulturno-povijesnu baštinu možemo unovčiti jedino ako ju prezentiramo na pravi način. Zagreb se ne bi mogao usporediti s Firencem, ali isto tako Zagreb danas nikako ne stoji u turističkom smislu. Prije 30-ak godina osobno sam po Zagrebu vodila autobuse, koje niste mogli opslužiti koliko ih je bilo, a danas Zagreb nikome nije interesantan. Mislim da bismo tu mogli naći bazu i potku za neku financijsku pripomoć koja bi se ostvarila upravo vrednovanjem naše kulturno-povijesne baštine. Vraćam se na prvu temu s napomenom da bi u neke škole trebalo uvesti veći broj sati. S tim u vezi mogu se pohvaliti da sam u sve hotelijersko-turističke škole uvela dva sata povijesti umjetnosti tjedno.

Radovan Ivančević

Na ovo moramo zapljeskati, jer je to upravo primjer kako se treba snaći u određenoj situaciji. Ništa bez samovolje. Jer, s ono malo što nam daje vlast slabo ćemo se snaći i zato treba prodirati. Zahvaljujem kolegici, jer je pitanje nastave u srednjim školama izuzetno važno. To je naša buduća publika, a to su i naši budući čuvari baštine. To su oni koji će graditi betonske zahode na romaničkim kućama, itd. itd. kao što znamo. Ili neće! Prema tome, onoliko kulta i kulture spomenika koliko se usadi u najvažnijoj dobi života, dok su ljudi još pametni i inteligentni, dok ih škola i televizija nisu zaglupili, a to je upravo to prekrasno doba srednje škole, takav će biti njihov odnos prema kulturnim spomenicima u životu. Tu mi moramo djelovati ako želimo promijeniti ovu sredinu. Ovdje je bila nedavno izrečena i nekakva floskula u vezi s medijima, da imamo televiziju kakvu zaslužujemo. Apsolutno se s tim ne slažem. Imamo televiziju kakvu su nam nametnuli. Druga floskula koja je bila izrečena je da publika nešto traži. Publika traži ono što joj se daje. Ako se deset godina sustavno televizijom provodilo ispiranje mozga, onda je jasno da takva publika traži ono za što zna da postoji. Ona ne zna da drugo postoji. Jednom kad je bila rasprava o kiču i dizajnu, ja sam dokazao da ne postoji sklonost prema kiču, nego se ona sustavno i uporno odgaja i razvija, jer se ne nudi

ništa osim kiča. Mi smo na potezu od Dubrave do Črnomerca, u doba kad je na televiziji išla glasovita emisija »Porota na televiziji«, dokazali da ne postoji alternativa, tj. da čovjek koji nikada nije vidio što je dizajn i nudi mu se samo kič, ne može voljeti ništa drugo nego kič. Pa to je svijet u kojem živi i u kojem je odrastao, a drugi ne poznaje. Dakle, ponuditi alternativu, to je zadatak škole, to je zadatak medija, pisanih i televizije.

Ivo Maroević

Htio bih govoriti o dvije teme. Prvo, svi ste se složili s time da je spomenik kulture umro i pokopan, a svi taj termin i dalje upotrebljavate kao da je živ. Zakonom donesenim 1999. godine, koji se zove *Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara*, termin »spomenik kulture« stavljen je u prošlost. Ja to govorim jer je to činjenica. Međutim, oni koji su to učinili, učinili su namjerno. Iz dva razloga. Prvo, što kulturno dobro u prvi plan stavlja gospodarsku vrijednost, nasuprot duhovnoj vrijednosti. Termin »spomenik« preferira sjećanje, pamćenje, memoriju, a usput može biti gospodarska vrijednost. Svi smo se s time složili, zakon funkcionira, kolege taj termin ne upotrebljavaju u govoru, ali ga upotrebljavaju u svakom pisanom dokumentu. Ni jedno rješenje današnjih konzervatorskih odjela ne navodi spomenik kulture, nego kulturno dobro. Čak se i ono famozno vijeće, koje je sada postalo kulturno vijeće, zove *Vijeće za kulturna dobra*. To je jedan problem. Drugi problem je problem društva i profesije. Možda smo mi tu malo zaneseni time što smo povjesničari umjetnosti. Međutim, zaštitom spomenika kulture (ja ću taj termin i dalje upotrebljavati) bavi se barem 10 profesija, među kojima su povjesničari umjetnosti u Hrvatskoj možda malo brojčano (nisam čak siguran jesu li) jači od drugih profesija. U svijetu je taj trend dijametralno suprotan. U 90% evropskih zemalja povjesničari umjetnosti čine možda 10-15% ukupne populacije koja se bavi zaštitom spomenika. Prema tome, ja smatram da konzervatori moraju početi razmišljati o tome da definiraju svoju profesiju. Ta profesija danas nije definirana ni po jednom elementu onoga što sociologija naziva profesijom. Profesija mora imati školovanje. Mi nemamo školovanje. Profesija mora imati profesionalno udruženje. Mi nemamo profesionalno udruženje. Profesija mora imati etiku. Mi nemamo etiku. Prema tome bih lijepo molio da profesija pokuša razmisliti o definiranju svojega školovanja. Mi danas školujemo povjesničare umjetnosti, arheologe, etnologe, arhitekta i urbaniste koji se u konzervatorstvu privikavaju raditi zaštitu spomenika. Na Filozofskom fakultetu slušaju zaštitu spomenika dva sata tjedno u jednoj godini. Ja ne kažem da drugi kolege, kad govore o povijesti umjetnosti, ne govore o vrijednostima, o zaštiti itd. Međutim, danas smo čuli koliko stvari ulazi u fenomen profesije o kojemu se doznaje nešto više tek na radnom mjestu. Hvala.

Mario Braun

Stjecajem okolnosti razgovarali smo u Nizozemskoj s nizom stručnjaka i tada se konstatalo da oni pokušavaju oformiti sustav studija koji je ponešto različit od našega. Osim praktičnog rada na spomeniku, oni obrazuju i istraživače. Nešto

slično pokušalo se i kod nas. Mi imamo profesora Ivu Maroevića, koji je sudjelovao u razradi ideja za stvaranje boljeg sustava školovanja. Pod istraživačima se u tom sustavu obrazovanja podrazumijevaju specijalosti za povijest umjetnosti i arhitekturu. Tu ulazi i prirodosnanstveni krug, koji se također podrazumijeva i neophodan je da bi se taj posao kompletno i kompetentno obavljao. S druge strane, postoje muzealci čije je školovanje vezano uz menadžment i na taj način se nadopunjava obrazovanje u ta dva osnovna kruga.

Višnja Bralić

Govorilo se o njihovim postdiplomskim studijima također. Postdiplomski studiji u Nizozemskoj tako su organizirani da se računaju u četiri područja. Znači, njihovi povjesničari umjetnosti školuju se za restauratore, konzervatore, za istraživače i za trgovinu umjetninama.

Michael Milkovich

Izgleda da se hrvatska dijaspora u zadnje vrijeme sve više i više razilazi s domovinom. Poznati su mi neki projekti koji su se pripremali i bili su upućeni prema Ministarstvu kulture, ali se ništa nije dogodilo. Osobno sam na osam načina pokušavao doći u kontakt s Ministarstvom kulture od prošle godine i nisam uspio. Zatražio sam ovdje riječ da vas, čuvalje naše baštine, zamolim da preuzmete više inicijative ako vam dođu prijedlozi za neku izložbu, za pomoć, za predavanje itd. Vi morate preuzeti inicijativu u svoje ruke. Hrvatska baština nije vlasništvo Vlade ili onih koji su na vlasti. To je naše. Vi ste njihovi čuvari. Bio bi veliki propust ne uspostaviti veze s hrvatskom emigracijom, a nas ima dosta. Samo u SAD-u ima 3 milijuna Amerikanaca, američkih Hrvata. Postoje i druge države gdje žive Hrvati. Šteta je da se ukine ta veza. Ja se nadam da nitko nikada neće zaboraviti da smo mi doprinijeli oslobođenju Hrvatske. Hvala.

Radovan Ivančević

Zahvaljujem kolegi, kao što sam bio zahvalan na njegovom izlaganju. Ovo što ste rekli nama, najveća je životna poduka vama. Nikakvih posrednika. Oni koji bi trebali brinuti o vezama i promovirati razvoj, zapravo su jedna spretno montirana kočnica.

Nada Vrkljan-Križić

Čisto nehotično, gospodin Milkovich mi je dao još jednu dodatnu ideju. Naime, tragedija naše sredine je to da Ministarstvo kulture, uopće strukture koje su na vlasti, nisu u službi struke, dakle nisu na pomoć struci, nego je struka u strahu od njih. I tu je prvi kratki spoj, koji svi jako dobro znamo. Drugi problem, a taj je istaklo više izlagača, a i ja u svome izlaganju, je taj da mi, nažalost, zaista živimo u jednoj dramatičnoj eroziji građanskoga duha i devastaciji civilizacijskog okoliša. Naravno da to najtegnobnije osjećamo upravo u svojoj struci. Ono što mene zanima kao neka strategija jest to da mi, kao Kongres povjesničara umjetnosti, nađemo instrumentarij kako da nametnemo svoju volju, odnosno kako da utječemo na legislativu, na zakone. Ako postoje zakoni koji su iznad birokracije i administracije, a koji štite struku i kulturno dobro, odnosno spomenike kulture, onda taj zakon nitko ne smije kršiti. A što se tiče Udruženja konzervatora,

kao predsjednica Hrvatskog muzejskog društva moram reći da smo mi u svom djelovanju potpuno bespomoćni. Sve naše inicijative, vezane uz poboljšanje uvjeta u muzejima za posjet invalida svih mogućih vrsta, već četvrtu godinu ne nailaze ni na kakav pozitivan odgovor, premda imamo razrađenu strategiju, analize i provedene ankete. A kao drugo, premda smo uporno nastojali intervenirati u zakonske odredbe Zakona o muzejima, niti u bivšem sistemu, a na našalost niti sada, nismo uspjeli apsolutno ništa. Naime, dok mi ne promijenimo zakonsku regulativu koja nas onemogućuje i ne da nam elemente za djelovanje, dotle smo bespomoćni. Dakle, treba nam instrumentarij. Ako to uspijemo ostvariti, bit će sjajno. Hvala.

Radovan Ivančević

Ovo je jedna veoma važna tema, o njoj smo raspravljali, ali ju nikada nismo dogurali do kraja jednog sasvim suvislog prijedloga. Ja bih vas samo htio podsjetiti da je Društvo povjesničara umjetnosti još u prosincu 1991. godine, uočavajući katastrofu koja se već dogodila i sluteći kako će dalje ići, počelo brinuti o tome kako organizirati efikasnu obnovu i zaštitu spomenika ubuduće. Jedan od naših prijedloga odnosio se na način kako da se zapravo riješi jedno od čvornih pitanja, a to je pitanje hijerarhije u odlučivanju o kulturnim dobrima ili spomenicima kulture. Kod nas je tako da se raspravlja o temi od nižih do sve viših stručnih i znanstvenih nivoa. Ali kad dođe do konačne odluke, ili ako je nešto sporno, o tome odlučuje ministar. Dakle, u najgorem slučaju diletant ili u boljem amater, ali u svakom slučaju nestručnjak. Prema tome, naš je zahtjev bio da se to organizira po uzoru na »blaženo počinuvšu«, kako bi se reklo, Austriju, tj. kao što smo od njih naslijedili službu spomenika »Denkmalpflege«. Inzistiram na tome da je riječ o njezi i brizi o spomenicima, a ne o zaštiti, jer, vjerovali ili ne, spomenici ne moraju uvijek biti ugroženi. Prema tome, apeliram za tu njegu i brigu o spomenicima, apeliram da se osnuje »centralna komisija« i da to bude tijelo neovisnih eksperata po kriteriju pojedinih razdoblja, regija, grana itd. To neovisno tijelo moralo bi biti vrhunski arbitar u tim situacijama, kao što je to bila Centralna komisija u Beču, po samoj logici s vrhunskim teoretičarima i povjesničarima umjetnosti, jer ništa u praksi nije složenije od zaštite, čuvanja i održavanja spomenika. Zatim, samo još jedan mali prijedlog dok se ne išahuri ovo Društvo konzervatora, odnosno u toj dilemi tko bi sve u njoj trebao biti ili ne, ja kao predsjednik Društva povjesničara umjetnosti nudim, a to sam nudio i kad sam preuzeo tu funkciju, da jedna sekcija našeg društva bude konzervatorstvo. Neka se ono razvije, a možda ćemo naći formu za njegovo osamostaljenje. Ali, u svakom slučaju, da ipak ne bude samo društvo, nego sekcija unutar Društva povjesničara umjetnosti koja bi se bavila tim specifičnim pitanjima. Treće, za pitanje veza u ovim našim komunikacijama, isto tako u ime Društva nudim da osnujemo, to konačno već svaki privatnik koji se smatra iole važnim ima, jednu tzv. internetsku stranicu na adresi Društva povjesničara umjetnosti na kojoj će se moći sakupljati i nalaziti sve informacije. Tamo će nam se moći javiti naši prijatelji iz svijeta i tamo ćemo moći slati neke naše poruke.

Aleksandar Nola, novinar i pjesnik

To pitanje sudbine baštine postavili ste temeljito kroz raspravu Kongresa na čelu s nestorom profesorom Radovanom Ivančevićem, što sam imao prilike pratiti tijekom ova tri dana. I tu nije potrebno nikakvih hvalospjeva. No što treba? U narodu, u svakom čovjeku treba stvoriti osjećaj da to postane njegova svojina. Od djeteta kroz vrtić, školu, osnovnu, srednju, fakultet, itd., da postane njihova svojina. Da čuvaju ljepote, one koje su tisućama godina stvarali naši preci. Vi ste zaista stvar postavili onako kako treba, a sada je dužnost medija da prate, i to mjesecima, ono što je bilo na Kongresu, i ne samo to, nego i poslije toga. I još ću vam samo spomenuti jednu stvar. Stavljam vam na srce ovo — učinite sve da bi se srušila stara Ferimportova zgrada, koja nagrduje trg na kojem stoji. Tada bi onaj trg bio najljepši trg na svijetu. Ja sam se bunio kad su to gradili i rekli su da će me radi toga zatvoriti. Hvala lijepa na pažnji.

Radovan Ivančević

Zahvaljujem našem dragom prijatelju na podršci. To je glas jednoga od naših građana i ja mislim da možemo biti sretni da ipak netko stoji na našoj strani.

Boris Ljubičić

Kao što znate, ja nisam povjesničar umjetnosti, no motao sam se ovih dana tu i slušao vaša predavanja od kojih su neka bila vrlo zanimljiva. Govorim vam zato što vjerojatno profesija, koja glasi »povijest umjetnosti«, vama možda nije dopustila da se upustite u futur, a mislim da je futur cijelog našeg prostora *Muzej suvremene umjetnosti*. O njemu uglavnom nije bilo riječi. Ja ću si sada dozvoliti jednu minutu na tu temu. Mi smo, naravno, sanjali, kao što svijet sanja da ćemo imati novce i sagraditi neku velebnu zgradu koju ćemo nazvati Muzej suvremene umjetnosti. Imam za to izvrsnih svjetskih primjera (London, Pariz itd.). Međutim, mi za to nemamo novaca. Kad bismo imali novaca netko bi rekao: »A gdje je lokacija?«, netko drugi bi rekao: »Ne valja arhitektura.« itd. Dakle, bilo bi raznih zapreka. Pa se čini da je onaj drugi model, koji je potakao pokojni Matičević, puno bolji. Nađimo industrijski objekt, koji je ionako sagrađen prije 100 godina, koji se još dobro drži. Ne treba ništa graditi — u njega ćemo se useliti, a što je zanimljivo, on već ima lokaciju i nalazi se u centru grada i svi problemi su riješeni, komunikacija i ostalo. Međutim, za nesreću ili sreću, netko je zapalio i taj objekt. Pa ga nema. Dakle, Paromlin je izgorio. Parafraza je sljedeća: Iza nas je sve izgorjelo, a što je ispred nas. Postoji neka ledina o kojoj se šuti i za koju se kaže da će jednog dana taj muzej biti sagrađen kao da se na tome vrlo ozbiljno radi. Moja anegdota glasi ovako: Izgleda kao da mi ne znamo kako na našim prostorima nastaje muzej. Na primjer, kako je nastao ovaj muzej? Pojavio se neki gospodin Mimara koji je rekao: Ja ovu donaciju dajem hrvatskom narodu! Bio jednom jedan CK i rekao: »Zašto ne? Srušit ćemo mu isusovački samostan.« Njima to, naravno, nije bilo teško, i oni su to napravili. Kad je sve to bilo gotovo, kapacitet potpun, čak se napravila i jedna čudna plava zgrada u koju su trebali useliti muzealci, da i oni imaju puni komoditet, gosp. Mimara je rekao: »Znate, ovo ipak ne bi

bio Louvre. Dajte mi nešto što će biti kao Louvre!« I uselio se u ovaj gymnasium. Djeca su malo gurnuta sa strane, građani su malo protestirali, ali tadašnja vlast je rekla da, i Zagreb ima svoj »Louvre«. I da ne duljim, proteklo je dosta vremena, umro je i gosp. Mimara, slegle su se neke stvari oko toga i čini se da se danas realnije doživljavaju sadržaji u ovoj zgradi. Ja moram priznati da sam ova tri dana pazio tko još ulazi u zgradu osim vas, i zapravo nisam zamijetio da još netko u nju ulazi. S druge strane, onaj objekt gore također strši prazan. Nazvan je »Klovićevi dvori« i u njemu se povremeno održavaju neke izložbe. Izložbe koje ne mogu svojim kapacitetom pokriti ništa. Nakon *Kine I*, i *Kine II*, gore rijetko tko uopće zalazi. Moj prijedlog glasi: »Zašto ne bismo prihvatili onu CK-ovu tezu da se muzej Mimara nađe u Klovićevim dvorima, prvotno predviđenom objektu za tu namjenu?« Čemu to? Pa onda bi se možda mogao sadržaj Muzeja suvremene umjetnosti, koji se sam nasilno tako nazvao, jer je nekada bio galerija, useliti, sad će biti svetogrđa, ovamo. Hvala.

Ivan Matejčić

Puno se tu govori o zaštiti spomenika. Čak je u jednom trenutku bilo rečeno »mene ne cijene kao konzervatora zato jer sam povjesničar umjetnosti«. Ja mislim da mene cijene. Svejedno jesam li povjesničar umjetnosti ili arhitekt. Zapravo, cijene me ili ne cijene prema tome koliko sam dobar konzervator. To nema veze sa zanimanjem. A možda samo ima veze s time što povjesničari umjetnosti znaju vještije plakati od drugih zanimanja. Zašto bi se sramio reći da sam zaštitu spomenika, dakle konzervatorstvo, naučio od dr. Cvite Fiskovića i Davora Domančića? Znam da postoje i ljudi koji čak koji puta kažu. »Naučio sam nešto od Matejčića.« Isto tako bi se mogli sada javiti ljudi koji su naučili zaštitu spomenika od dr. Ive Maroevića. Hvala.

Ferdinand Meder

Evo moram reći da sam zaista s posebnim interesom odslušao današnja predavanja, pa i ovu diskusiju. Naravno, posebno u onom dijelu u kojem se to odnosi na zaštitu spomenika. Povijest umjetnosti je, dakako, neosporno u počecima zaštite time što vrednuje, time što prepoznaje, time što na neki način definira vrijednosti i uopće svrhu zaštite. Međutim, kad povjesničar umjetnosti ulazi u službu zaštite, onda se on nađe umrežen u onaj interdisciplinarni okvir o kojem je također već dosta bilo govora. Sasvim je sigurno da povjesničar umjetnosti u službi zaštite mora objediniti i administrativne i stručne i upravne funkcije. Bilo je pokušaja prije nekakvih 15-ak godina da administrativni dio zaštite spomenika prijeđe na općine, a da samo stručni dio ostane u konzervatorskoj službi. Mi smo se tada, čini mi se s punim pravom, usprotivili tomu i vidjeli u tome jednu poraznu perspektivu zaštite. Nadam se da će upravo tako ostati i ubuduće. Stoga se samo pridružujem činjenici da bi bilo nužno formirati obrazovanje konzervatora sa svim onim aspektima koje ta djelatnost nosi u sebi. Evo, prof. Maroević je prije par godina rektorom podastao jedan takav prijedlog, u kojem sam i ja nešto sudjelovao. Međutim, to je naprosto palo u vodu jer, osim što nije bilo prihvaćeno po hijerarhiji određ-

nih funkcija, tomu se usprotivila i ona čudna hijerarhija određenih lobističkih potencijala, koji su tog trenutka bili naprosto protiv takvog rješenja. Jedan upravo drastičan primjer potiče potrebu formiranja konzervatorskog studija. Ne tako davno, u Hrvatskom restauratorskom zavodu bila je zaposlena jedna mlada, tek diplomirala, povjesničarka umjetnosti, moram reći s intelektualnim i moralnim, i uopće značajkim potencijalom zavidne razine, koja je u jednom momentu rekla kako mora tajiti od svojih kolega da radi u zaštiti spomenika jer to je u krugu mladih naprosto gotovo sramotno. Kad se takvo uvjerenje pojavi kod mladog, tek diplomiranog povjesničara umjetnosti, onda zaista treba zazvoniti na uzbunu. Tu struku doista treba valorizirati na taj način da ona postane poželjan cilj povjesničara umjetnosti, koji ga osposobljava da može neposredno sudjelovati u očuvanju kulturne baštine. I još jedna napomena u vezi s Društvom konzervatora. Moram priznati da ne razumijem sve te poticaje, s obzirom da je i ranijim zakonom, a i sadašnjim propisima, čini mi se, dovoljno deset zainteresiranih kako bi se formirala udruga. Nije problem u tome da se formira Društvo konzervatora. Ono se može od danas do sutra formirati. Problem je kako ga osmisliti. Slažem sa svima onima koji smatraju da to društvo treba imati širu osnovu. Svojevremeno smo čak raspravljali kako bi u to društvo trebala biti ugrađena i aktivnost Društva povjesničara umjetnosti i arheologa, i etnologa i drugih. Da to bude nešto što će na svoj način više nalikovati onom povijesnom Društvu umjetnosti negoli klasičnom Društvu konzervatora koje će okupiti službenike iz Ministarstva kulture i još ponekoga. Hvala.

Radovan Ivančević

Htio bih samo napomenuti da na temelju zaista vrhunskih iskustava Društva prijatelja dubrovačkih starina treba razmisliti ne bi li u Društvu konzervatora i u Društvu povjesničara umjetnosti trebalo utemeljiti *segment prijatelja i ljubitelja umjetnosti*. Naime, na taj bi se način stvorila ona široka podrška javnosti na koju bi mi mogli računati da će nas podržati u našim akcijama i da će biti u stanju sprječavati neke najkatastrofalnije akcije i devastacije drugih.

Goran Vuković

Javio sam se za riječ kako bih se založio za primjenu digitalnih medija i digitalnih tehnologija u radu naše službe zaštite. Rad te službe, čuli smo, susreće se svakodnevno sa čitavim nizom problema koje je danas možda brže i jednostavnije riješiti nego ikada ranije. Prije kratkog vremena, u jednom nam je posve privatnom projektu, koji smo radili s arhitektima, a za koji nitko od službi u Dubrovniku nije imao sluha (barem od ljudi koje smo kontaktirali), pomogla jedino Hrvatska vojska; digitalnim smo kamerama snimili čitavo područje Dubrovnika. Zatim smo kasnije taj materijal uredili računalnim alatima. Htjeli smo, zapravo, dokumentirati jednom suvremenom tehnologijom kako grad izgleda, zabilježiti svaku kuću, svaku gradnju, čitavo stanje. Mislili smo da je to za urbaniste i za zaštitare prvorazredan dokument, jer će možda nekoga zanimati za 40, 50, ili 100 godina kao što nas danas zanima što se događalo u prošlosti. Snimku smo napravili s jednim helikopterom, nešto o svom

vlastitom trošku iznajmljujući nekakva plovila i igrajući se time, sve to zajedno povezujući s upornim, dugotrajnim snimanjem katastarskih karata, planimetrija, svih postojećih do kojih smo mogli doći po arhivima, ne samo u Hrvatskoj. Već sada mogu reći da raspoložemo, u tom uskom segmentu dokumentacijom koju ne posjeduje niti jedna državna služba u Hrvatskoj, što je zaista jedna pomalo apsurdna situacija. Prigovor da takvi poslovi koštaju, može doći samo od ljudi koji uopće nisu upućeni u stvarno stanje. (...) Potrebno je imati i ljude koji se time bave, potrebno je poraditi na komunikaciji. Sasvim je sigurno da u našoj službi zaštite na tome zaostajemo iznimno mnogo u odnosu na druge evropske zemlje. Na kraju bih još samo predložio da se povede računa o tome da se sva dokumentacija koja postoji u službi zaštite, a ne dovodi u pitanje sigurnost, pokuša učiniti dostupnijom građanstvu. Dakako, putem interneta. Jer ti su dokumenti ionako javno dobro. Hvala vam najljepša.

Radovan Ivančević

Zahvaljujem kolegi. Dodao bih dvije primjedbe općenito na probleme informatičke mreže i kompjuterizacije. Svako doba ima svoja otkrića i, naravno, kao jednu od temeljnih oznaka ima fascinaciju tim otkrićem, pa se onda tu pretjeruje. Naime, jedna od velikih opasnosti u ovo naše »informatičko« doba, je to da informacija potpuno zasjeni interpretaciju. U našoj struci, i uopće kad se govori o tim novim komunikacijama, treba voditi računa da treba stalno raditi na dva razboja paralelno. Jedno su baze podataka — to su činjenice, količine, to je teret, a drugo je zapravo jedan suvisao zbir interpretacija — to je polet, to je zanos, to je kreacija. Dakle, mi moramo uz svaki činjenični sklop imati povezan i taj interpretativni dio. Jer inače se zbilja može dogoditi da ćemo plutati bez kraja i konca po površini, a nikada nećemo zaroniti u dubinu, gdje se kriju prave istine i korijeni mnogih pojava. To je jedno. Drugo, svakoj se stvari i svakoj pojavi može pristupiti kreativno, a ne samo imitativno.

Snješka Knežević

Javila sam se samo s jednom primjedbom, za koju mislim da bi možda mogla imati esencijalnu važnost. Prof. Ivančević je govorio o nekadašnjoj Centralnoj komisiji, (Zentral Kommission) u Beču i njezinom osnutku. Centralna komisija bila je državno tijelo, a izmislila ga je država. A kako je došlo do toga? Godine 1857. osnovan je Institut fuer Kunstgeschichte. No, neću sada govoriti o povijesti. Tu su bili veliki autoriteti, historičari, povjesničari umjetnosti, konzervatori. To je bilo vrijeme 19. stoljeća, kad su se ministri, koji su tada bili grofovi, jedna vrsta elite, susretali u različitim salonima s tom gospodom. Nije se radilo o struci, niti je struka uopće postojala kao nekakav autoritativni termin. Ti su ljudi bili autoriteti. Tauzing je bio autoritet, Riegl je bio autoritet, Dvoak je bio autoritet. Zbog tih ljudi je osnovana Centralna komisija, jer se smatralo da oni mogu nešto učiniti. Oni su stvorili svijest o vrijednosti kulturne baštine, oni su stvorili pojam spomenika kulture o kojem govori Ivo Maroević. Dakle, ja sam tu primjedu dala samo zato da kažem da mi govorimo o nevladinim, neprofitnim organizacijama. Evo, tu je bilo nekoliko puta govora o Društvu prijatelja dubrovačkih starina; ima

i drugih takvih društva kod nas. Sasvim je sigurno da je to infrastruktura koja je neophodna za održavanje spomenika i zaista, kad govorimo o tome da nešto treba učiniti, treba osnivati takva udruženja, treba im dati mogućnosti. Uz to, svi se mi sjećamo ideje Igora Fiskovića i znamo za te počasne konzervatore, to su bili zapravo pravi čuvari, to su bili oni koji su upozoravali na probleme i tada se sve to nekim interpersonalnim komunikacijama rješavalo, u doba kad nije bilo praktički ni telefona između tih mjesta, recimo u Dalmaciji. Nije bilo telefona, ali to se naprosto doznalo, iz sata u sat širila se informacija i znalo se o čemu se radi. Nasuprot tomu danas imamo neusporedivu mogućnost komunikacije, a doista smo do besvijesti administrativno zakočeni i do besvijesti statični. Prema tome, kad govorimo o ideji ove Centralne komisije, ja je potpuno podržavam, jer bi ona bila jedan trust mozgovca ove naše struke, bio to NGO ili državna institucija. Svakako mislim da to nije nevažno pitanje.

Drago Miletić

Ja bih se vratio Društvu konzervatora. Kratko rečeno, bilo bi pogubno kad bi to bila sekcija Društva povjesničara umjetnosti. Što iza toga slijedi? Vrlo brzo nakon osnutka sekcije pri Društvu povjesničara umjetnosti, osnovala bi se sekcija konzervatora pri Društvu arhitekata Hrvatske. Nema nikakvih razloga da iza toga ne slijedi osnivanje udruga konzervatora pri građevinarima, električarima itd. Time bismo dobili jednu nakaradnu i smiješnu situaciju, nalik brojnim sindikatima školstva ili što ja znam, a opet ne bismo imali jedno čvrsto Društvo konzervatora, koje je kao takvo postojalo i uz neke manje promjene trebalo bi ga ponovno u tom obliku osnovati. Vi dobro znate da su u tom društvu bili članovi i ljudi koji su se istaknuli u zaštiti spomenika, a bili su ljudi iz drugih profesija. Mnogi od vas koji niste bili u službi, bili ste članovi i Društva konzervatora i članovi drugih udruga. Hvala.

Radovan Ivančević

Prihvaćam i povlačim ovu ponudu o sekciji. Mislio sam da bi to malo olakšalo porođajne muke, ali slažem se da to treba oformiti, hic et nunc! To društvo.

Igor Fisković

Nešto što se u raspravi provlači nikako ne razumijem, počevši od kolege Maroevića. Pred fakultetskim Vijećem je prijedlog za osnivanjem cjelovite katedre s programom za zaštitu spomenika. Mi ovdje stalno izgleda kao da smo negdje drugdje. Nešto se i na tom Filozofskom fakultetu ipak radi, ali naravno da treba ići u svakom pogledu na interdisciplinarnost i na istinsku ozbiljnost kad je u pitanju struka. Hvala.

Ivanka Reberski

Predlažem da se na ovom Kongresu, koji je zapravo prvo okupljanje povjesničara umjetnosti Hrvatske, pokrene pitanje »etičkog kodeksa struke«. Mislim da bismo kao humanistička struka, koja se uistinu bavi tako osjetljivom materijom kao što je umjetnička baština, trebali jednom čvrsto utvrditi kodeks ponašanja. Danas već gotovo sve struke, počev od medicine, pogotovo one koje se kao i naša struka bave hu-

manističkim naslijeđem, dakle onim što je stvorio ljudski duh i ima trajnu vrijednost, sve te discipline imaju svoj etički kodeks. Mislim da bismo trebali krenuti od nas samih. Da bismo ponajprije morali unutar naših redova urediti neka međusobna pravila etičkog ponašanja, kako ne bi dolazilo do neprimjerenih, a ponekad, nažalost, i nedoličnih suprotstavljanja među kolegama. Potom bi valjalo definirati odnos prema spomenicima, odnosno umjetničkim djelima, napose kad je u pitanju očuvanje njihova umjetničkog integriteta. Mislim da bi se taj zadatak mogao povjeriti Društvu povjesničara umjetnosti, koji bi ga nakon izrade prijedloga dalo na raspravu svim institucijama i članovima. Tako donesen u širokoj raspravi struke, etički kodeks bi zaživio, prema njemu bismo se i ponašali te u skladu s kodeksom štitili dignitet struke i prave vrijednosti umjetničke baštine. Hvala.

Radovan Ivančević

O ovoj smo temi često raspravljali. Samo bih podsjetio da smo mi u našem Društvu povjesničara umjetnosti podsjetili kako se u Beču, u strukama ovoga tipa kao što je naša, koje zadiru u društvenu sferu, izdaje diploma prema dvije osnove. Onaj koji dodjeljuje diplomu studentu kaže: »Prvo, na temelju odslušanog cijelog studija i položenih svih ispita i drugo, na temelju zakletve koju ćete sada položiti, dajem vam vaše zvanje.« Ta zakletva sadrži tri odrednice: da nikad znanje neće upotrijebiti u svoju korist, u nečiju tuđu korist ili protiv koristi i smisla struke koju je diplomirao. Mislim da je to simboličan čin, ali izuzetno važan, jer se na temelju takvog čina može postaviti zahtjev da se nekome oduzme diploma. Čak i ako se u tome ne uspije, mislim da je to jedno sredstvo koje kazuje da mi to podrazumijevamo u našoj struci. I zato zahvaljujem kolegici što je o tome govorila. To bi svakako i mi na Filozofskom fakultetu morali raspraviti i postaviti mogućnost takve formulacije. Zahvaljujem i kolegi Igoru što je podsjetio i na taj studij. Vi znate kako u latinskoj početnici glasi ono pitanje i odgovor: Quota hora est? Odgovor: Ultima. Sada je, dakle, došao taj čas da zaključimo diskusiju.

Moj prijedlog u pogledu zaključaka je prakticistički. Čini mi se da u ovom trenutku ne možemo sastaviti sve te zaključke, već predlažem da se sastavljanje zaključaka povjeri voditeljima ove rasprave i organizatorima skupa. Oni će te zaključke grupirati u nekolilko određenih tematskih krugova. Prvo je konzervatorstvo ili zaštita spomenika sa svojim problemima vezanim uz legislativu stuke, studij struke, pitanje udruuga i četvrto pitanje akcija. To sve, naravno, treba integrirati. Drugi sektor je općenito pitanje edukacije u razini od srednjoškolske do sveučilišne, treća kategorija su pitanja institucije i organizacije i sustav znanstveno-istraživačkog rada. Zakon koji sam sada spomenuo samo uz konzervatorstvo odnosi se, naravno, ne kompletnu legislativu koja se nas tiče, a mi tu ponovno moramo promisliti i pitanje Ustava.

Tonko Maroević

Mislim da ova tri dijela, oko zaštite i brige za spomenike i uopće oko definicije spomenika i legislative, oko školovanja, škole i Društva konzervatora, te Instituta, to su tri bitne

teme. Možda su još preostala dva aspekta koja bi se mogla priključiti općim zaključcima. Jedno bi mogla biti funkcija i mjesto struke u medijima i primjena novih tehnologija. To su još dva aspekta koji bi mogli barem jednom rečenicom ući u zaključke. I još možda zadnje i završno, to je pitanje kongresa — treba li prejudicirati vrijeme održavanja idućeg kongresa ili prijeći na godišnje, što je isto tako jedan prijedlog koji bi možda mogao biti kao završna i prijelazna odredba iz ovog Kongresa u buduće.

Radovan Ivančević

U ovom slučaju (vjerojatno ćemo to još proučiti) radije se priklanjam kombinaciji prijedloga kolege Grbića da imamo godišnje, možda tematske skupove, a mislim da je klasična brojka 3, pa ne bi bilo loše da svake tri godine održimo kongres. Ako se u načelu s tim slažete, možemo odrediti 3, 5, 10 itd., ali mislim da je to najbliži mogući rok, jer bliži kongresi nemaju po mom mišljenju velikog razloga.

I sada bih još samo htio reći da sam kao suorganizator ovog Kongresa izuzetno zadovoljan i zapravo sretan kako je taj naš skup prošao. Broj sudionika, broj mladih u publici, činjenica da su obje dvorane zapravo uvijek bile pune. U svakom slučaju mislim da sama ta činjenica aktivnog sudjelovanja, intenzivnog praćenja i niza susreta koji su se pri tom odigrali opravdavaju naš ulazak u taj pothvat. Mislim da možemo u cjelini biti zadovoljni i ja svima zaista od srca zahvaljujem, za sreću koju sam ja doživio. (pljesak)

I sada ću zamoliti kolegicu Reberski da zaključi ili zatvori ovaj skup.

Ivanka Reberski

U ime suorganizatora uzimam riječ, uz napomenu da je pret hodnim riječima Radovana Ivančevića ovaj Kongres već zaključen. Njega je zaista na najbolji mogući način zaključio predsjednik Društva povjesničara umjetnosti, profesor i nestor Radovan Ivančević. Mogu samo nadodati kako sam uvjeren da je ovaj Kongres zaista ispunio svoju svrhu već time što nas je okupio. Naša su se očekivanja ispunila. Ne samo da smo se okupili, već nam je izlaganjima i raspravom koju smo netom vodili, Kongres oslikao velik mozaik svih naših problema raspršenih po brojnim djelatnostima i segmentima struke. Na sreću, premda smo raspršeni na mnogo razboja, imamo čvrstu okosnicu koja nas povezuje i objedinjuje, a to je naša umjetnost, naša kulturna baština. Ovdje se potvrdilo da nam je ona svima na srcu i da o njoj zajednički brinemo.

Na kraju vam svima u ime organizatora najtoplije zahvaljujem na tako brojnom odazivu. Nadam se da vam je druženje bilo ugodno i korisno. Trudili smo se zaista da vam omogućimo što ugodniji boravak. Zaključujući rad Kongresa srdačno vas pozdravljam i želim da, vraćajući se na svoja radna mjesta, sa sobom ponesete pozitivne vibracije i osjećaj zajedništva.